

Коваль В. В., к.пед.н., доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ У 50–90-Х РОКАХ ХХ СТ.

Анотація. В статті досліджено та систематизовано історико-педагогічний досвід побудови системи фізичної підготовки кваліфікованих робітників у 50–90-х роках ХХ століття та використання його в процесі модернізації сучасної системи фізичного виховання учнів професійно-технічних навчальних закладів. Розкрито основні організаційно-педагогічні особливості розвитку фізичного виховання учнів навчальних закладів професійно-технічної освіти України досліджуваного періоду.

Ключові слова: фізичне виховання, розвиток, професійно-технічні навчальні заклади, професійно-прикладна фізична підготовка, фізкультурний рух, фізкультурний комплекс ГПО, спортивне товариство.

Аннотация. В статье исследован и систематизирован историко-педагогический опыт построения системы физической подготовки квалифицированных рабочих в 50–90-х годах ХХ века и использования его в процессе модернизации современной системы физического воспитания учащихся профессионально-технических учебных заведений. Раскрыты основные организационно-педагогические особенности развития физического воспитания учащихся учебных заведений профессионально-технического образования Украины исследуемого периода.

Ключевые слова: физическое воспитание, развитие, профессионально-технические учебные заведения, профессионально-прикладная физическая подготовка, физкультурное движение, физкультурный комплекс ГТО, спортивное общество.

Annotation. This article deals with analyzing and systematizing of historical-pedagogical experience of building the system of skilled workers' physical training in the 50-90-ies of the XX century and its use in the process of modernization of the modern physical training system of the vocational schools students. Scientific investigation allows exposing the main organizational and pedagogical peculiarities of the students' physical training of vocational schools of Ukraine during investigating period.

Keywords: *physical training, development, vocational schools, professional applied physical training, physical training movement, physical training complex of RLD (ready for labour and defence), sports society.*

Розбудова громадянського суспільства, оновлення національного та духовного життя зумовлюють необхідність вивчення історичних, культурних і наукових надбань минулого, зокрема культурно-педагогічної спадщини українського народу, і використання їх для розв'язання важливих соціальних проблем. Серед питань, що потребують нагального вирішення з урахуванням вітчизняних традицій та історичного досвіду – розвиток системи фізичного виховання майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах. Для вдосконалення організації фізичного виховання учнів закладів профтехосвіти в сучасних умовах необхідним є використання позитивних елементів накопиченого досвіду у другій половині ХХ ст. Саме тоді до навчальних планів був уперше введений предмет «фізична підготовка», почали реалізовуватися спортивно-оздоровчі інновації, що заслуговують відродження в освітній галузі сьогодення [1].

Актуальність дослідження посилюється наявними суперечностями між: сучасними вимогами щодо фізичної підготовки кваліфікованих робітників у системі професійно-технічної освіти України і недостатнім рівнем їх витривалості та здатності до перенесення фізичних навантажень; пошуками новітніх шляхів розвитку професійної освіти на основі здобутків минулого та слабким використанням історичного досвіду фізичної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників у сучасній освітній галузі.

Зважаючи на важливість, питання фізичного виховання учнівської молоді досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема В. Арєф'єв, Ю. Васьков, Е. Вільчковський, О. Дубогай, Т. Круцевич, О. Куц, Є. Приступа, О. Тимошенко, А. Цьось, Б. Шиян та ін. Розвиток загальних принципів фізичної культури і спорту молоді та професійно-прикладної фізичної підготовки учнів ПТУ вивчали Ю. Антошків, В. Белінович, І. Бондаренко, А. Горчаков, В. Кабачков, Л. Матвєєв, С. Полєвський, Р. Раєвський, Р. Римик, С. Халайджі та ін.; загальнотеоретичні основи історії розвитку системи професійної підготовки робітничих кадрів – А. Веселов, Д. Закатнов, О. Коханко, І. Лікарчук, Н. Ничкало, М. Пузанов, Г. Терещенко та ін. [1; 2; 3; 4].

Проте розвиток фізичного виховання учнів навчальних закладів професійно-технічної освіти України в обраних хронологічних межах не був предметом спеціального історико-педагогічного дослідження та поглиблено й системно не вивчався

Мета нашого дослідження – розкрити основні організаційно-педагогічні особливості розвитку фізичного виховання учнів навчальних закладів професійно-технічної освіти України (1950–1990 рр.).

Хронологічні межі дослідження охоплюють період з 1950 р. до 1990 р. Визначення нижньої межі дослідження пов'язане з уведенням протягом 1946–1950 рр. предмета «фізична підготовка» у навчальні плани ремісничих та залізничних училищ. У другій половині ХХ ст. відбувалися корінні системні зміни в професійно-технічній освіті України та поетапно впроваджувалися нові типи навчальних закладів. У досліджуваний період також функціонували дві системи спортивно-оздоровчого спрямування, взаємопов'язані з фізичним вихованням учнів у професійно-технічних навчальних закладах: фізкультурно-спортивний комплекс «Готовий до праці та оборони» (ГПО) (1931–1991 рр.), який був програмною та нормативною основою фізичного виховання учнів; Всесоюзне добровільне спортивне товариство (ВДСТ) «Трудові резерви» (1943–1992 рр.), створене для організації фізкультурно-спортивної роботи серед учнів і працівників навчальних закладів та установ профтехосвіти. Обрані хронологічні межі дослідження пов'язані також з упровадженням професійно-прикладної фізичної підготовки (ППФП) у процес фізичного виховання учнів навчальних закладів профтехосвіти України [3].

Вибір верхньої межі дослідження (1990 р.) обумовлений проголошенням незалежності України і початком формування нової системи фізичного виховання учнів у контексті модернізації вітчизняної профтехосвіти.

Аналіз теоретичних засад розвитку фізичного виховання кваліфікованих робітників показав, що у цьому процесі за допомогою комплексів фізичних вправ у поєднанні з силами природи і гігієнічними чинниками формувалися спеціальні знання, рухові вміння та навички, виховувалися необхідні фізичні якості необхідні для соціалізації особистості та її професійного зростання. Фізичне виховання як соціально обумовлений, педагогічно-організований процес оволодіння цінностями фізичної культури протікав в рамках певної соціальної організації – системи фізичного виховання, яка становить впорядковану щодо мети діяльності сукупність елементів фізичної культури. У досліджуваний історичний період формувалася своя система фізичного виховання, яка на ідеологічних, науково-методичних, програмно-нормативних та організаційних засадах забезпечувала всебічний розвиток молодшої людини та сприяла формуванню фізичних, моральних і вольових якостей. Система фізичного виховання тісно пов'язана з іншими системами суспільства - політичною, економічною, науковою, культурною, освітньою і розвивалася під впливом змін, що відбувалися в усіх сферах суспільного життя. Застосування системного підходу надало можливість дослідити фізичне виховання учнів навчальних закладів професійно-технічної освіти України у визначений історичний період як системне утворення в двох поняттях – як різновид соціальної системи (система фізичного виховання) та як систематизований педагогічний процес (педагогічна система) [3].

Наукові праці вчених з питань фізичного виховання та нормативно-методичні документи засвідчили, що у контексті завдань, історичної практики та теорії педагогічний процес фізичного виховання у навчальних закладах професійно-технічної освіти України в досліджуваний історичний період здійснювався за моделлю, яка включала напрямки загального, спортивно спрямованого та професійно спрямованого фізичного виховання. Всі напрямки розвивалися в контексті єдиних визначених мети, завдань та принципів системи фізичного виховання. За допомогою загального фізичного виховання створювався обов'язковий мінімум фізичної підготовленості учнів, необхідний для їх нормальної життєдіяльності. Фізичне виховання зі спортивною спрямованістю забезпечувало залучення до масового спорту та спортивне вдосконалення найкраще фізично підготовлених учнів у обраних ними видах спорту.

З метою формування фізичних якостей працівника, важливих для обраного виду трудової діяльності в навчальних закладах професійно-технічної освіти здійснювалася спеціалізована фізична підготовка, яку прийнято називати професійно-прикладною фізичною підготовкою (ППФП). Вченими В. В. Беліновичем, С. А. Полієвським і В. А. Кабачковим була створена унікальна модель ППФП для системи фізичного виховання учнів навчальних закладів професійно-технічної освіти, в основу якої покладено теорію закономірностей переносу тренуваності та адаптації організму людини як природно-наукової основи професійно-прикладної фізичної підготовки [1; 2].

На основі створених професіограм для здійснення мети професійно-прикладної фізичної підготовки та відповідних завдань ППФП, а також добору видів спорту, їх елементів та фізичних вправ для ППФП, були опрацьовані практичні рекомендації для конкретних робітничих професій, які містили особливості професійної діяльності, завдання ППФП у навчанні професії, засоби та методи розв'язання окреслених вимог. Рекомендації вчених з ППФП для різних робітничих професій були включені до всіх програм з фізичного виховання учнів навчальних закладів професійно-технічної освіти і стали в подальшому теоретико-методичною основою професійно спрямованого фізичного виховання в підготовці фахівців усіх робітничих професій [2].

Вивченням теоретико-методичних засад фізичного виховання в навчальних закладах професійно-технічної освіти встановлено, що у досліджуваний історичний період вікові особливості учнів, щодо неповного та неодночасного фізичного розвитку в старшому підлітковому віці були важливою та обов'язковою умовою організації педагогічного процесу. Фізичне виховання учнів навчальних закладів системи профтехосвіти базувалося на відповідних організаційно-диференційованих та особистісно-зорієнтованих організаційних моделях. Так, програми з фізичного виховання в професійно-технічних

зкладах створювалися на основі комплексу ГПО «Готовий до праці й оборони», який був побудований за віковим принципом. Теоретично та практично обґрунтовані вимоги щодо організації фізкультурно-спортивної роботи з врахуванням вікових особливостей розвитку учнів підліткового віку, методом переносу перекладалися з відповідного шабля комплексу ГПО у програми з фізичного виховання учнів професійно-технічних навчальних закладів. Вікові особливості розвитку учнів навчальних закладів професійно-технічної освіти України також враховувалися в організації фізичного виховання через створену систему диференційованого підходу в дозуванні навантаження на уроках фізичної культури. Залежно від стану морфо-функціонального розвитку та здоров'я учні навчальних закладів професійно-технічної освіти України розподілялися для урочних занять фізичними вправами на медичні групи: основну, підготовчу, спеціальну [3].

Встановлено, що розвиток системи фізичного виховання учнів у закладах професійної підготовки робітничих кадрів відбувався у контексті еволюції системи професійно-технічної освіти України. На кожному історичному етапі розвитку професійно-технічної освіти створювалися відповідні умови, які впливали на процес зародження та розвитку системи фізичного виховання учнів у закладах підготовки робітничих кадрів. Система фізичного виховання учнів професійно-технічної освіти була пов'язана з розвитком фізкультурного руху в Україні, напруги та динаміка якого були визначальними у становленні цієї системи. Розвиток професійно-технічної освіти та фізкультурного руху України мали різний вплив на розвиток фізичного виховання в закладах підготовки робітничих кадрів. На окремих етапах досліджуваного історичного періоду створювалися сприятливі умови для динамічного розвитку системи фізичного виховання учнів означених закладів, на інших – цей процес уповільнювався, або набував специфічного спрямування [4].

Важливим етапом дослідження став аналіз розвитку основних елементів педагогічного процесу фізичного виховання майбутніх кваліфікованих робітників. Через одержані результати з'ясована динаміка та особливості розвитку завдань, змісту, форм і методів фізичного виховання учнів початкових закладів професійно-технічної освіти в Україні досліджуваного періоду.

Встановлено, що завдання фізичного виховання учнів системи професійно-технічної освіти в Україні упродовж досліджуваного історичного періоду постійно розширювалися, доповнювалися та найповніше були визначені у «Комплексній програмі фізичного виховання учнів середніх професійно-технічних училищ» 1986 року. Визначалося, що завданнями фізичного виховання є: забезпечення гармонійного розвитку фізичних якостей людини; навчання основним руховим діям і умінням, необхідним у житті, трудовій діяльності; навчання мінімуму знань в області гігієни, медицини, фізичної культури і спорту, здорового способу життя; виховання потреби

до систематичних занять фізичними вправами; сприяння оволодінню професійними навичками; виховання морально-вольових якостей; спортивне вдосконалення найбільш підготовлених учнів в обраному виді спорту [4].

Вивчення програм з фізичного виховання учнів профтехосвіти досліджуваного періоду також показало, що структура змісту фізичного виховання визначалася в неповному обсязі, оскільки не враховувала спортивно спрямовану складову.

Наше твердження про наявність спортивно спрямованої складової у фізичному вихованні учнів навчальних закладів професійно-технічної освіти України також пояснюється вимогами щодо обов'язковості виконання спортивного розряду з будь-якого виду спорту для отримання високої підсумкової оцінки з предмета «фізичне виховання». З урахуванням матеріалів дослідження визначено структуру змісту фізичного виховання учнів навчальних закладів профтехосвіти України в досліджуваній період, як формування в учнів необхідних теоретичних знань з фізичного виховання; загальна фізична підготовка; професійно-прикладна фізична підготовка; залучення до масового спорту та спортивне вдосконалення найбільш фізично підготовлених учнів в обраних ними видах спорту. Поєднання цих складових змісту фізичного виховання в закладах підготовки робітничих кадрів є визначальною тенденцією розвитку фізичного виховання в досліджуваній період.

Встановлено, що в досліджуваній історичній період через розробку та поступове впровадження в практику в навчальних закладах професійно-технічної освіти України була створена ефективна система організаційних форм фізичного виховання, до якої входили уроки фізичної культури; фізкультурно-оздоровчі заходи в режимі навчального дня; заняття фізичною культурою, спортом і туризмом у позанавчальний час; загально училищні фізкультурно-масові, спортивні та туристські заходи.

З урахуванням вивчення розвитку основних елементів педагогічного процесу, фізичне виховання учнів у закладах професійно-технічної освіти України досліджуваного історичного періоду визначаємо як педагогічно-організований процес, який має соціально визначені завдання, відповідний зміст, а також ефективну систему організаційних форм, методів і засобів навчання та виховання і був спрямований на формування в учнів життєво та професійно важливих фізичних якостей за допомогою гармонійного поєднання загальної, професійно-прикладної та спортивно спрямованої фізичної підготовки.

Отже, з'ясовано, що у досліджуваній історичній період в Україні діяла структурно розвинена та достатньо ефективна система фізичного виховання майбутніх кваліфікованих робітників. Завдання, зміст, форми та методи фізичного виховання в навчальних закладах профтехосвіти були підпорядковані основній меті – вихованню молоді та здебільшого

визначалися історично обумовленими ідеологічно-політичними вимогами до підростаючого покоління і перспективами розвитку системи професійно-технічної освіти України. Проте, така система фізичного виховання мала суттєвий недолік в тому, що була жорстко централізована та ґрунтувалася на нормативному підході, сутність якого зводилася до виконання обов'язкових вимог і нормативів, що суперечило ідеї диференційовано-індивідуального підходу до розвитку і виховання учнів.

На основі вивчення та узагальнення історичного досвіду розвитку фізичного виховання в професійно-технічних навчальних закладах України впродовж досліджуваного періоду окреслено доцільність та можливість його екстраполяції в сучасну концепцію фізичної підготовки учнів профтехосвіти на двох рівнях: теоретико-методологічному і практичному.

Наукове дослідження історичного досвіду генезису фізичного виховання в навчальних закладах професійно-технічної освіти України в обраних хронологічних межах та застосування його в процесі модернізації сучасної системи фізичного виховання під час підготовки робітничих кадрів є важливим ще й тому, що розвиток профтехосвіти віднесено до пріоритетних напрямів здійснення державної політики в освітянській сфері.

1. Кабачков В. А. Профессионально-прикладная физическая подготовка учащихся в средних ПТУ : метод. пособие / В. А. Кабачков, С. А. Полиевский. – М. : Высш. Школа, 1982, 176 с, ил. 2. Белинович В. В. Задачи и содержание прикладной физической подготовки учащихся профтехучилищ // В кн. : Физическое воспитание учащихся профтехучилищ / В. В. Белинович. – М. : Высшая школа, 1968, С. 5–8. 3. Козленко М. П. Комплекс ГПО в школі і профтехучилищі / М. П. Козленко, Т. В. Недільський. – К., 1973. – 51 с. 4. Лікарчук І. Л. Професійно-технічна освіта України : історичний шлях і перспективи / І. Л. Лікарчук. – К. : Педагогіка, 1999. – 288 с.

Рецензент: д.пед.н., професор Поташнюк І. В.